

بسم الله الرحمن الرحيم

سیری در شخصیت و مبارزات
زایر خضر خان اهرمی (تنگستانی)
امیر اسلام در جنگ جهانی اول

حیدر امیری

انتشارات خانه ریاضیات بوشهر

۱۳۹۴

سرشناسه: امیری، حیدر، ۱۳۵۳ -
عنوان و نام پدیدآور: سیری در شخصیت و مبارزات زایر خضرخان اهرمی
(تنگستانی) امیر اسلام در جنگ جهانی اول/نویسنده حیدر امیری.
مشخصات نشر: بوشهر: خانه ریاضیات بوشهر، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری: ۲۱۷ص: مصور(بخشی رنگی).
شابک: ۰-۳-۹۴۰۱۱-۹۴۰۰-۶۰۰-۹۷۸
قیمت: ۱۲۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی: فیپا
موضوع: زائر خضرخان تنگستانی، - ۱۳۰۱.
موضوع: قیام تنگستان، ۱۳۳۳ق.
موضوع: خلیج فارس - تاریخ
رده بندی کنگره: ۱۳۹۳ ۹س۸الف/DSR۱۴۶۱
رده بندی دیویی: ۹۵۵/۰۷۵۲۰۴۵
شماره کتابشناسی ملی: ۳۷۱۵۷۶۵

نام کتاب: سیری در شخصیت و مبارزات زایر خضرخان اهرمی (تنگستانی)
امیر اسلام در جنگ جهانی اول

مؤلف: حیدر امیری

ناشر: خانه ریاضیات بوشهر

صفحه آرایی و تنظیم: پروانه مهاجر

طرح جلد: مهندس کیوان آذرشب

تیراژ: ۲۰۰۰

نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۴

چاپ: مهتاب

قیمت: ۱۲۰۰۰۰ ریال

شابک: ۰-۳-۹۴۰۱۱-۹۴۰۰-۶۰۰-۹۷۸

مدیر اجرایی: اسماعیل فولادی هلیله

مرکز پخش: بوشهر - خیابان سنگی - ابتدای کوچه گلخونه - موسسه
فرهنگی هنری بازاران لیان - شماره ثبت ۳۰۰ - تلفن: ۰۷۷۳۳۵۵۷۹۲۳ و

۰۹۱۷۷۷۲۸۹۲۳

www.chaponashr.ir

تقدیم به

زحمات بی شائبه همسر

و لبخند شیرین پسر مهرداد و دختر مهران

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۱	مقدمه دکتر لقمان دهقان نیری
۱۳	مقدمه
۱۶	بخش اول
۱۶	ارزیابی منابع و مأخذ
۱۸	فصل اول
۱۸	معرفی اجمالی برخی منابع و مأخذ اصلی
۱۸	الف) منابع خارجی
۲۲	ب) منابع ایرانی
۲۴	فصل دوم
۲۴	معرفی اجمالی برخی منابع و مأخذ فرعی
۲۴	الف) منابع خارجی:
۲۶	ب) منابع ایرانی

۲۹(ج) منابع شفاهی
۳۱ بخش دوم
۳۱نگاهی به اهرم
۳۲فصل اول
۳۲جغرافیای اهرم
۳۲۱- جغرافیای استان بوشهر
۳۳۲- جغرافیای شهرستان تنگستان
۳۵۳- جغرافیای شهر اهرم
۳۷۴- رودخانه باهوش (اهرم)
۳۸۵- جاذبه های سیاحتی و زیارتی منطقه اهرم
۳۹فصل دوم
۳۹وجه تسمیه اهرم
۳۹۲-۱ نظر آقای سید جعفر حمیدی
۳۹۲-۲ نظر آقای محمد تنگستانی زاده
۴۰۲-۳ نظر آقای دکتر عبدالرسول خیراندیش
۴۰۲-۴ نظر آقای احمد اقتداری
۴۱ بخش سوم
۴۱جغرافیای تاریخی اهرم در عصر قاجار
۴۲فصل اول

۴۲ تقسیمات جغرافیایی
۴۴ فصل دوم : راه های ارتباطی
۴۷ فصل سوم : محدوده جغرافیایی اهرم و حکومت آن
۵۱ فصل چهارم : وضعیت اقتصادی
۵۳ فصل پنجم : وضعیت اجتماعی و فرهنگی
۵۵ فصل ششم : اهرم در کتب سفرنامه نویسان
۵۵ ۶-۱ محمدعلی خان سدیدالسلطنه بندرعباسی
۵۶ ۶-۲ جان گوردون لوریمر
۵۷ ۶-۳ حاج میرزا حسن حسینی فسایی
۵۷ ۶-۴ دیولافوا
۵۸ ۶-۵ سفرنامه کارستن نیبور
۵۸ ۶-۶ سفرنامه احمد اقتداری
۶۰ ۶-۷ سرهنگ دوم لوئیس پلی
۶۱ بخش چهارم
۶۱ زایرخضرخان اهرمی از تولد تا ضابطی اهرم و تنگستان
۶۲ فصل اول : سلسله نسب و زندگی زایرخضرخان اهرمی
۶۲ ۱-۱ تولد و زادگاه زایرخضرخان
۶۲ ۲-۱ سلسله نسب
۶۵ فصل دوم : تکاپوهای زایرخضرخان در رسیدن به قدرت

۶۵	۱- ۲ قدرت یابی زایر خضر خان
۶۶	۲- ۲ بنای قلعه
۶۶	۳- ۲ زایر خضر خان و سرکوبی شورشیان
۶۹	فصل سوم : زایر خضر خان اهرمی و جنبش مشروطیت
۷۳	فصل چهارم : حمله نظام السلطنه به اهرم
۷۵	بخش پنجم
۷۵	جنگ جهانی اول و اوضاع ایران
۷۶	فصل اول : اوضاع سیاسی ایران در آستانه جنگ جهانی اول
۸۴	فصل دوم : موقعیت انگلیس و روسیه در ایران
۹۰	فصل سوم : موقعیت آلمانی ها در ایران
۹۷	فصل چهارم : اهمیت جنوب ایران و خلیج فارس برای انگلیس
۱۰۰	۴-۱ اشغال بوشهر و قیام مجاهدین جنوب
۱۰۴	فصل پنجم : واسموس در میان عشایر جنوب
۱۰۹	فصل ششم : اوضاع تنگستان پیش از جنگ جهانی اول
۱۱۱	فصل هفتم : نقش روحانیت در جنبش ضد استعماری جنوب
۱۱۴	فصل هشتم نبرد دلووار و زائر خضر خان اهرمی
۱۱۶	بخش ششم
۱۱۶	مبارزات زایر خضر خان در عصر خوانین سه گانه
۱۱۷	فصل اول : مبارزات زایر خضر خان اهرمی (امیراسلام)

- ۱- نبرد کوه کُزی (Kozy) ۱۱۷
- ۲- خروج انگلستان از بوشهر ۱۱۸
- ۳- تشکیل حزب دموکرات فارس ۱۱۹
- ۴- اسارت کنسول انگلستان در شیراز و انتخاب قلعه زایر خضر خان ۱۲۲
- ۵- آزادی اسرای انگلیسی ۱۲۸
- ۶- پلیس جنوب ۱۳۲
- ۷- نبرد سر بست چُغادک ۱۳۶
- ۸- تأثیرات شکست سر بست چُغادک برای مجاهدین ۱۳۸
- ۹- اشغال اهرم و انتخاب حسن خان تنگستانی به عنوان ضابط اهرم و تنگستان ۱۳۹
- ۱۰- دلایل اتحاد حسن خان (دوم) تنگستانی با انگلستان ۱۳۹
- فصل دوم: نبردهای انفرادی زایر خضر خان ۱۴۱
- ۱- حمله دریا بیگی به اهرم ۱۴۱
- ۲- نبرد تُخماری ۱۴۲
- ۳- نبرد ماهور کلاتک ۱۴۳
- ۴- نبرد اول خاییز ۱۴۳
- ۵- نبرد دوم خاییز ۱۴۴
- ۶- نبرد سوم خاییز ۱۴۴
- ۷- پایان کار زایر خضر خان و شهادت وی ۱۴۵
- ۸- خصوصیات و ویژگی های زایر خضر خان ۱۴۷

فصل سوم : شناخت قلعه زایر خضر خان اهرمی (آشیانه عقاب جنوب).....	۱۴۹
۱- موقعیت جغرافیایی قلعه	۱۵۰
۲- تاریخ بنا	۱۵۰
۳- مشخصات بنا	۱۵۰
۴- نوع بهره‌برداری از بنا.....	۱۵۲
۵- عوامل تزئین شده و نوع آن‌ها.....	۱۵۳
۶- نوع مالکیت بنا و مشخصات ثبت آن در ردیف آثار تاریخی	۱۵۳
۷- اقدامات انجام شده در مورد بنا	۱۵۳
۸- ارائه راهکارها و پیشنهادات در مورد قلعه.....	۱۵۴
نتیجه‌گیری.....	۱۵۴
پیشنهادات	۱۵۷
تصاویر.....	۱۵۸
کتابشناسی	۱۸۲

مقدمه دکتر لقمان دهقان نیری

جنگ جهانی اول بین انگلستان و روسیه و فرانسه از یک سو و آلمان و اطریش و عثمانی از سوی دیگر آغاز شد. دولت ایران در این جنگ سیاست بی طرفی را در پیش گرفت، زیرا دولت ایران خود را قادر به دخالت در جنگ نمی‌دید. به دلیل اهمیت ایران و همچنین خلیج فارس هر کدام از دول متخاصم سعی داشتند ایران را به طرفداری از خویش وارد جنگ نمایند.

سرانجام در حالی که ایران از استقلال عنوانی داشت، و بی طرفی خود را اعلام کرده بود، ارتش عثمانی آذربایجان را اشغال کرده و ارتش روسیه نواحی شمالی و غربی کشور را متصرف شد. در نواحی غرب ایران عملیات جنگی بین انگلیس و روسیه با آلمان و عثمانی بود و جنوب ایران در تصرف قوای انگلیس و شمال ایران در تصرف قوای روسیه قرار گرفت.

در این وضعیت که حکومت ایران فقط جنبه تشریفاتی داشت، ملت ایران به ستوه آمده، افرادی در گوشه و کنار مملکت پیدا شدند تا زنجیرهای اسارت را پاره کنند و آزادی و استقلال کشور را تامین نمایند.

در جنوب ایران نفوذ دائمی دولت انگلیس در بنادر رو به تزاید گذارد، همچنین دخالت انگلیسی‌ها در امور داخلی کشور ایران که با دستگیری کنسول آلمان در بوشهر و یک تاجر آلمانی آغاز شد، موجب قیام عشایر تنگستانی علیه بیگانگان شد. یکی از خوانین دلیر و حساس تنگستان که تصمیم به قیام علیه دشمن گرفت زایر خضرخان اهرمی (امیراسلام) بود.

کتاب حاضر که عنوان آن «سیری در شخصیت و مبارزات زایر خضرخان اهرمی (تنگستانی) امیر اسلام در جنگ جهانی اول» است، اگرچه به زندگی و مبارزات زایر

خضرخان اهرمی در تاریخ معاصر ایران به خصوص مبارزات ایشان در جنگ جهانی اول می پردازد و در نگاه اول یک تاریخ محلی و بررسی یک قهرمان منطقه ای است، ولی در واقع به نوعی باز گو کننده گوشه ای از تاریخ معاصر ایران در سطح ملی و بین المللی است.

امید می رود، این کتاب مقدمه ای باشد، برای شناخت بیشتر این شخصیت و حوادث و وقایعی که در جنگ جهانی اول در استان بوشهر و منطقه تنگستان روی داده است و به این دلیل اثری است، قابل توجه نه تنها برای محققان تاریخ بلکه عموم مردم.

در پایان برای مؤلف کتاب موفقیت را از درگاه خداوند متعال خواستار بوده و توفیق بیشتری را در ادامه تحقیقات برای ایشان آرزو می نمایم.

دکتر لقمان دهقان نیری
دانشیار گروه تاریخ دانشگاه اصفهان
اصفهان ۱۳۹۳

مقدمه

جنوب ایران در دوران قاجاریه در چندین مرحله مورد تجاوز نیروهای انگلیسی قرار گرفت. این ناحیه که برای سیاستمداران انگلیسی بسیار حائز اهمیت بود، بعد از قرارداد ۱۹۰۷ م. بیش از پیش مورد توجه واقع گردید. عدم درایت سیاسی دولتمردان قاجار و فقدان یک ارتش قوی، منظم و کارآمد موجب شد که دولت ایران در برابر تجاوز بیگانگان موضعی انفعالی داشته باشد تا تهاجمی. بدین ترتیب در این لحظات بحرانی و سرنوشت ساز که بیم به خطر افتادن تمامیت ارضی ایران می‌رفت، مردم جنوب می‌بایست بدون اتکاء به حکومت مرکزی و تنها با نیروی ایمان، اسلحه را به دست گرفته واز جان و مال و آیین خود دفاع می‌نمودند و تاریخ نیز این گونه رقم خورد.

در واپسین سالهای حکمرانی سلاطین قاجار که مصادف با جنگ جهانی اول و هجوم وسیع نیروهای انگلیسی به جنوب ایران بود، حرکتی مردمی برای مقابله با متجاوزان پا به عرصه وجود گذاشت که به « جنبش ضد استعماری جنوب » معروف گشت، جنبشی که علیرغم گستردگی اش هنوز ناشناخته مانده است. نهضتی که با نام: دشتی، دشتستان و تنگستان شناخته می‌شود. یکی از این دلاوران تنگستانی که حق مطلب درباره وی با توجه به جایگاه والایی که در قیام جنوب داشته است ادا نگردیده است، زایرخضرخان اهرمی ملقب به « امیراسلام » است.

با وجود این که در بسیاری از کتب و نوشته‌های مربوط به تحولات جنگ بین‌الملل اول در جنوب ایران نام زایرخضرخان مکرر آمده است، اما هنوز اثر مستقلی که در برگیرنده زوایای مختلف زندگی و حیات سیاسی او باشد، منتشر نشده است. این در حالی است که وی در جنبش مقاومت جنوب در خلال سالهای جنگ جهانی اول سهم بزرگ و انکارناپذیری داشت، و در این راه جان خود و فرزندش را فدای آرمان

دفاع از استقلال ایران کرد. پرسش‌هایی که در این رساله مطرح، و برای پاسخ به آنها کوشش شده است عبارتند از:

چگونه زایرخضرخان به حکومت اهرم و تنگستان رسید؟

اهمیت و نقش مبارزات زایرخضرخان در قیام جنوب در جنگ جهانی اول چگونه بوده است؟

لذا برای روشن شدن زندگی و حیات سیاسی این مرد بزرگ که به حق یکی از بزرگترین ارکان قیام جنوب بوده و متأسفانه در منطقه، استان و به تبع آن در کشور در حق وی اجحاف شده را به عنوان موضوع پایان نامه دوره کارشناسی ارشد خود قرار داده‌ام.

این تحقیق براساس مطالعات کتابخانه‌ای که مبتنی بر فیش‌برداری و جمع‌آوری مطالب از میان منابع اصلی و فرعی و هم‌چنین مصاحبه با « حاج سردار فولادی » نوه زایرخضرخان که با گشاده‌رویی، و علاقه و وصف‌ناپذیر اطلاعات زیادی درباره زندگی و حیات سیاسی زایرخضرخان به اینجانب ارائه نموده نوشته شده است.

در این تحقیق تلاش شده است تا با تکیه بر اسناد و مدارک منتشر شده، کتابها، روزنامه‌ها و مصاحبه به دور از هر گونه حب و بغض گوشه‌های ناگفته از حیات و فعالیت‌های سیاسی این مرد مورد بررسی قرار گرفته و بازبایی شود.

مطالب فوق که شامل مقدمه و در شش بخش تدوین شده، عبارتند از: ارزیابی منابع، نگاهی به اهرم، جغرافیایی تاریخی اهرم در عصر قاجار، زایرخضرخان اهرمی از تولد تا ضابطی اهرم و تنگستان، جنگ جهانی اول و اوضاع ایران، مبارزات زایرخضرخان در عصر خوانین سه گانه (زایرخضرخان اهرمی، شیخ حسین خان چاه‌کوتاهی، غضنفرالسلطنه برازجانی).

تنها امید من آن است که خوانندگان و صاحب نظران محترم کمی‌ها و کاستی‌ها را با بزرگواری خود بر من ببخشند و از راهنمایی اینجانب دریغ نکنند.

در پایان بر خود لازم می‌دانم از آقای لقمان دهقان نیری به عنوان استاد راهنما که با تشویق‌های خود در انتخاب موضوع و راهنمایی‌ها و دقت علمی خود در همه مراحل تحقیق، نظرات سازنده آقای دکتر محمد کریم یوسف جمالی به عنوان استاد مشاور،

همه اساتید بخش تاریخ دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد، راهنمایی های مرحوم حاج سردار فولادی نوۀ زائر خضرخان اهرمی که با سعه صدر به سؤالاتم در طول مصاحبه پاسخ دادند، آقایان محمد تنگستانی زاده دبیر ادبیات فارسی و داریوش تنگستانی نژاد دبیر تاریخ از دبیران اینجانب در مقطع متوسطه برای ایجاد انگیزه و کمک های بی شائبه در این تحقیق و همکاری مسئولین کتابخانه های بنیاد ایران شناسی شعبه بوشهر و کتابخانه آموزش و پرورش استان بوشهر و همه عزیزانی که مرا در این کار مهم تشویق نموده اند تقدیر و تشکر به عمل می آورم و برای همه آن ها سعادت و عاقبت به خیری را از خداوند متعال خواستارم.

و من الله توفیق

حیدر امیری

مرداد ۱۳۹۳

بخش اول:

ارزیابی منابع و مأخذ

در تدوین این نوشته منابع متعددی مورد رجوع و مطالعه قرار گرفته است، بنابراین لازم است پیرامون این ماخذ سخنی، هر چند به اختصار رانده شود. دیگر اینکه آشنایی اجمالی خواننده با موضع گیری ها و بینش های سیاسی نویسندگان این منابع وی را در درک و هضم بهتر وقایع یاری خواهد داد، زیرا، در قسمت های مختلف نوشته از ماخذی بعضاً با گرایشهای متضاد استفاده شده، که عدم آگاهی خواننده از دیدگاهها او را در تحلیل نهایی دچار اشکال می سازد. بنابراین در یک جمع بندی می توان منابع را به دو دسته اصلی و فرعی تقسیم نمود.

فصل اول

معرفی اجمالی برخی منابع و مأخذ اصلی

این منابع شامل آن دسته از کتابهایی می‌شود، که نویسندگان آن در جنبش جنوب ایران شرکت داشته‌اند یا از دور شاهد حوادث بوده‌اند.

الف) منابع خارجی

۱- «خاطرات اکونور»^۱: نام این کتاب «از مشروطه تا جنگ جهانی اول، خاطرات فردریک اکونور کنسول انگلیس در فارس» است.^۲ این کتاب توسط حسن زنگنه ترجمه و توسط انتشارات شیرازه در سال ۱۳۷۶ هـ ش به رشته تحریر در آمده است.

فردریک اکونور که به عنوان کنسول انگلیس در شیراز است، به مدت ۹ ماه در قلعه اهرم در نزد زایرخضرخان اهرمی در اسارت به سر برده است، خاطرات و حوادث این مدت را به صورت روزانه یادداشت نموده است. اکونور که خاطراتش را در سال ۱۳۵۰ هـ ق/۱۹۱۳ م. تحت عناوین «در مرز و آن سوی مرز» منتشر کرده است، شرحی بر خاطراتش در سی سال خدمت او در ایران تحت عنوان سرپرست کنسولگری بریتانیا در سیستان در بین سالهای ۱۳۲۶ هـ ق/۱۹۰۹ م. تا ۱۳۳۰ هـ ق/۱۹۱۲ م. و آن گاه سر کنسول بریتانیا در شیراز بین سالهای ۱۳۳۰ هـ ق/۱۹۱۲ م. تا ۱۳۳۳ هـ ق/۱۹۱۵ م. بوده است.

ورود اکونور به فارس در سال ۱۳۳۰ هـ ق/۱۹۱۲ م. همزمان است با نابسامانیهای کشور از نظر تحولات داخلی و اوج اقتدار بریتانیا در جنوب و روسیه در شمال ایران، و چنان که از خاطرات اکونور بر می‌آید، در این دوره هر گونه تغییر و تحولی با دخالت مستقیم انگلستان است.

1. Fredric O' connor

۲. فردریک اکونور، از مشروطه تا جنگ جهانی اول، خاطرات فردریک اکونور کنسول انگلیس در فارس، ترجمه حسن زنگنه، تهران: انتشارات شیرازه، چاپ اول، ۱۳۷۶

نگاه اکونور در این خاطرات نگاه فردی است انگلیسی که همه مسائل و رخدادها را از دیدگاه منافع انگلستان می‌نگرد، بنابراین به طور طبیعی با بینش و منافع ما ایرانیان در بسیاری موارد تناقضی آشکار دارد.

او در موقع اسارتش، افرادی که از نظر ما مبارزینی بیگانه ستیز بوده‌اند، ماجراجویانی شرور و خطرناک معرفی می‌کند.

مطالب کتاب شامل چگونگی اشغال کنسولگری انگلستان در شیراز توسط کمیته حافظین استقلال ایران، نحوه اسارت خود و دیگر انگلیسی‌ها، انتقال اسیران انگلیسی از شیراز به اهرم تنگستان، چگونگی برخورد اهالی کازرون با اسرای انگلیسی، برخورد زایرخضرخان اهرمی با اسرای انگلیسی، خاطرات نه ماه اسارت در قلعه اهرم، چگونگی مبادله اسیران انگلیسی با اسرای تنگستانی است. از این کتاب در بخش پنجم و ششم سود برده‌ام.

۲- «شاخه نبات»^۱: خاطرات سرگرد گوستاو نیلستروم، افسر سوئدی ژندارمری از وقایع فارس و نهضت تنگستان از آوریل تا سپتامبر ۱۳۳۳ هـ. ق/ ۱۹۱۵ م. است.

آقای افشین پرتو بخشی از خاطرات نیلستروم در ایران را به عنوان «شاخه نبات» که در بردارنده خاطرات وی از مأموریت شش ماهه وی از آوریل تا سپتامبر ۱۹۱۵ م. در فارس و تنگستان است را ترجمه کرده است.

وی ظاهراً گزارشگر حوادث جنوب، به ستاد فرماندهی ژندارمری در تهران بوده است. نیلستروم به گفته خودش در آن شش ماه مأمور ایجاد ارتباط خبری میان شیراز و تهران بوده است، ولی با توجه به عملکردهای او در آن دوره می‌توان دریافت که وی مأمور ایجاد رابطه بین جناحی در تهران و واسموس آلمانی را داشته است.

این کتاب اگرچه ۴۴ صفحه دارد ولی دارای مطالب بسیار مهمی است، که در کتب دیگر یافت نمی‌شود. از این کتاب در بخش پنجم و ششم استفاده کرده‌ام.

۳- «خلیج فارس در عصر استعمار»^۲: به قلم ر. وادالا، نایب کنسول سابق فرانسه در بوشهر است، که ترجمه آن از پروفسور شفیع جوادی است. این کتاب توسط انتشارات سحاب در سال

۱. گوستاو نیلستروم، شاخه نبات، ترجمه افشین پرتو، بوشهر: انتشارات اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول، ۱۳۳۳

۲. ر. وادالا، خلیج فارس در عصر استعمار، ترجمه شفیع جوادی، تهران: انتشارات کتاب سحاب، چاپ دوم، ۱۳۶۴

۱۳۵۶ هـ ش به چاپ رسیده است.

مطالب کتاب شامل، اوضاع جغرافیایی خلیج فارس، اروپائیان در خلیج فارس، اهمیت جهانی خلیج فارس، وضع بازرگانی، کشتیرانی و رقابت خارجیان می‌باشد.

و ادالا به دلیل آن که به عنوان نایب کنسول فرانسه در بوشهر بوده است، اطلاعات وی در مورد اوضاع اقتصادی خلیج فارس دارای اهمیت است. از این کتاب در بخش سوم و بخش چهارم بهره برده ام.

۴ - «تاریخ ایران»: نوشته سرپرسی سایکس^۲ است. این کتاب را سید محمد تقی فخر داعی گیلانی به فارسی ترجمه کرده، و موسسه انتشاراتی دنیای کتاب آن را منتشر نموده است «تاریخ ایران» در دو جلد است. جلد اول ۸۵۰ صفحه و جلد دوم ۸۳۰ صفحه را شامل می‌شود. جلد اول از آغاز تاریخ ایران تا زمان هارون الرشید خلیفه عباسی و دارای ۴۹ فصل و جلد دوم کتاب از مرگ هارون الرشید آغاز و تا زمان نگارش کتاب به پایان می‌رسد و دارای ۴۰ فصل است.

در جلد دوم کتاب در مورد جنگ جهانی اول، حمله نیروهای انگلیسی به بوشهر در سال ۱۳۳۳ هـ ق/ ۱۹۱۵ م.، اشغال بوشهر، مبارزات مردم تنگستان و دشتستان، عملیات ویلهلم واسموس^۳، تشکیل پلیس جنوب (S. P. R)^۴ و جنگ‌های عشایر قشقایی به رهبری صولت‌الدوله و قرارداد ۱۳۳۸ هـ ق/ ۱۹۱۹ م. اطلاعاتی در خور توجه به خواننده ارائه می‌دهد.

از آنجا که سایکس از عوامل نظامی انگلستان در ایران بوده است، گزارشهای او از منابع دست اول به شمار می‌آید. زیرا سایکس در سال ۱۳۳۴ هـ ق/ ۱۹۱۶ م. وارد ایران شده مامور تشکیل نیروی مسلحی در جنوب ایران شد. این نیروی مسلح پلیس جنوب ایران نام گرفته، و سایکس تا پایان جنگ جهانی اول فرماندهی آن را به عهده داشت. نوشته سایکس از آن جهت که او یک فرد انگلیسی است، و هدف وی نه تنها نوشتن تاریخ ایران بلکه مهم جلوه دادن خود و اقدامات و اعمال وی بخصوص در مورد پلیس جنوب ایران است. باید به دقت موشکافی شود. در بخشهای پنجم و ششم از این کتاب استفاده شده است.

۱. سرپرسی سایکس، تاریخ ایران، ترجمه محمد تقی فخر داعی گیلانی، تهران: انتشارات دنیای کتاب، چاپ چهارم، ۱۳۶۶

2. Sir Persy Sykes

3. Wilhelm Wassmuss

4. South Persian Rifles